

1848 Széchenyije

A Történettudományi Intézet Tudományos Tanácsának vitája Spira György új Széchenyi monográfiájának kéziratáról

A Történettudományi Intézet Tudományos Tanácsa 1961 júniusában megvitatta Spira György „1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a” című monográfiájának kéziratát.

Az első felszólaló, *Barta István* nagy elismeréssel szolt Spira György munkájának egészéről: kiemelte a mű alapjául szolgáló széleskörű anyaggyűjtő munkát, Spira György stílusának formai szépségeit, jó szerkezeti felépítését és számos új ténymegállapítását. Nem tudott azonban egyetérteni a mű kiinduló koncepciójával, az 1848 márciusi Széchenyi ábrázolásával. Kifogásolta, hogy Spira György olyannak ábrázolja ezt a Széchenyit, mint aki 1848 március 14-én tudatosan, teljes meggyőződéssel a forradalom mellé áll, fenntartás nélkül egyetért Kossuthal és lelkesen vállalja a forradalom szolgálatát. Barta szerint ez a kompozíció elhomályosítja a Széchenyi és Kossuth reformiránya közötti különbséget, Széchenyit forradalmárnak tünteti fel, mellőzi az osztályelemzést és Széchenyi egészében pozitív márciusi szerepét a tényeken túlmenően megszépíti. Részletesen kifejtette ezután Barta a maga álláspontját, amely szerint Széchenyi következetesen forradalom-ellenes álláspontjában az a körülmény okozta a döntő változást, hogy Bécsben március 13-án Európa legerősebb hadserege sem tudta megakadályozni a nép forradalmát, s Széchenyi belátta, hogy a szuronyok ereje helyett Magyarországon Kossuth pártjára kell támaszkodni, mert ez az egyetlen erő, amely elejét tudja venni a tömegek véres forradalmának. Széchenyi egyetértett március forradalmi eredményeivel, mert saját reformtörekvéseinek a remélnél gyorsabb megvalósulását látta bennük, helyeslése

azonban nem a forradalomnak, hanem a reformok megvalósulásának szolt, s közreműködésével nem továbbfejleszteni kívánta a forradalmi eredményeket, hanem legális mederben kívánta tartani az eseményeket, s mindenekelőtt elejét akarta venni egyrészt a véres népforradalomnak, másrészt a Habsburg-kapcsolatok erőszakos, esetleg véres nemzetiségi háború kíséretében történő felbomlásának. Ezek Barta szerint Széchenyi márciusi magatartásának indítékai: Széchenyi ekkor is reformer, nem pedig forradalmár, aminek Spira György tanulmánya ábrázolja.

Tilkovszky Lóránt is kifogásolta Spira azon ábrázolásmódját, amely szerint 1848 tavaszán teljes elvi egyetértés fűzte volna össze Széchenyit Kossuthal, s ez csak hónapokkal később bomlott volna meg. Véleménye szerint alaptalan az a beállítás, mintha e feltételezett elvi egyetértés arra épült volna, hogy Széchenyi megváltoztatta a forradalomról alkotott nézeteit, s revideálta saját korábbi politikáját. Széchenyi örömmel fogadta ugyan a forradalom eredményeit, de a saját politikájától idegen politikai hazárdjáték véletlen sikerének tekintette, és — Spira felfogásával ellentétben — nemcsak hogy nem azonosította magát a forradalommal, hanem kezdettől fogva annak visszaszorításán fáradozott. A márciusi fejleményekben éppenséggel saját politikáját látta igazolva: ime, ide, a „forradalmi anarchiába” vezet a békés reformok előli merev elzárkózás, illetve a követelések lázas túlhajtása. Tehát egyáltalán nem arról van szó, hogy valami „forradalmi előrelépés” következik be, mint Spira írja, Széchenyi gondolatvilágában, hanem megerősödés eddigi politikája vélt helyességében: — következetesség az elvi ellenforradalmiságban. Ennek csak látszólag mond ellent Széchenyinek a minisztériumba való belépése, s ottani egyik-másik állásfoglalása. Széchenyi számára nem volt más választás, mint akarva-akaratlan, bizonyos mértékig együttfutni a forradalmi eseményekkel, s miniszteri pozícióját is felhasználni a fékezésre. Tilkovszky szerint csak a források önkényes, egyoldalú felhasználásával és értelmezésével lehet a miniszter Széchenyinek olyan egyenesen forradalmi kezdeményező lépéseket tulajdonítani, mint amilyenekkel Spira munkájában lépten-nyomon találkozunk.

A továbbiakban azt fejtegette, hogy Széchenyi 1848 szeptemberi összeomlását az a felismerés okozza, hogy Bécs nem fogja méltányolni a kormányban vállalt, de elszigetelődött helyzeténél fogva ellátni nem igen tudott fékező szerepét, hanem Kossuthékkal való együttműködéséért felelősségre vonhatja. Spirával szemben úgy látja, hogy Széchenyi ezekben a sorsdöntő szeptember-eleji napokban is nem Bécsset, hanem elsősorban a forradalmat, a kossuthi irányzatot kárhóztatta, s önmagát keserűen vádolta azért, hogy alapvető elvi ellentétei ellenére bizonyos dolgokban együttment Kossuthékkal. Véleménye szerint a döblingi Széchenyi is, jóllehet teljes fájdalmasságában átérezte 1849 tragédiáját és a felújult Habsburg-önkény aljasságát, lényegében ekkor sem ismerte el a kossuthi irányzat helyességét, a szabadságharc szükségességét. Mint politikai pályája egész folyamán, most is következetesen hű maradt azon álláspontjához, hogy a Habsburg-önkény és a „forradalmi anarchia” Scyllái és Charibdysei között középuton kell vezetni a nemzet hajóját. Az egyik végletnek tekintett forradalom 1849-ben megbukott, a felújult Habsburg-önkény (a másik véglet) ellen küzdött tehát minden erejével, — az uralkodó és a nemzet valamiféle kiegyezése érdekében.

Tilkovszky szerint a szerző ebben a 48-as Széchenyiről szóló munkában nem mutatott rá — a szeptember eleji napokkal kapcsolatban — Széchenyi teljes politikai talajvesztettségére, amelyben éppen középutas poli-

tikai koncepciójának csődje nyilvánult meg, holott Széchenyi tragikus sorsa nem menthet fel bennünket helytelen politikája bírálatától. Végezetül: Spira munkája, megítélése szerint idealizáló ábrázolásával, azt sugallja, mintha Széchenyi 1848-ban és Döblingben lett volna a legnagyobb. Nekünk viszont, úgy véli, az lehet egyedül helyes véleményünk, amelyet egyébként Kossuth, Széchenyi nagy politikai ellenfele is hitelesít, hogy Széchenyi az 1820-as évek végének, az 1830-as évek elejének volt legkiemelkedőbb közéleti szereplője, legnagyobb magyarja. Nem forradalmárrá kellett volna lakkozni a reformert, nem elmosni kellett volna az 1848 tavaszi ellentéteket, hanem azt vizsgálni, hogy az elvi ellentétek ellenére mennyiben volt mégis objektíve pozitív Széchenyinek a Batthyány-kormányban való részvétele. Majd néhány példát hozott fel arra, hogy a 48-as Széchenyi pozitív vonásainak kidomborítása tekintetében sem aknázza ki a szerző teljes mértékben a fellelhető forrásokat.

Mérei Gyula véleménye szerint Spira munkája nemcsak formai, hanem tartalmi tekintetben is igen pozitíven értékelhető. A kézirat Széchenyi útját, politikai nézeteit marxista álláspontonról vizsgálja. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne volna bizonyos kérdésekben elvi ellenvéleménye. Két fő elvi kérdésben nem ért egyet Spirával. Az egyik az, hogy véleménye szerint Széchenyi ragaszkodása a Béccsel minden áron való megegyezéshez az ő eltökélt forradalom-ellenességéből és Bécs iránti illúzióiból, tehát alapvetően osztályhelyzetéből magyarázható s nem az ebből a szempontból homályos „hazaféltésből”. A másik elvi jelentőségű kérdés: véleménye szerint Széchenyi a békés, törvényes, parlamenti úton végrehajtott forradalmat nem tekintette forradalomnak, hanem reformnak. Összeomlása éppen azért és akkor következett be, amikor az augusztusi események során egyre jobban rádöbbsent arra, hogy ami Magyarországon történik, az nem egyenes folytatása annak, amit ő elkezdett, hanem más: maga a forradalom.

Mérei Gyula végül kifejtette: Barta István szavai úgy értelmezhetők, mintha Széchenyi felfogása március után lényegében megegyezett volna a konzervatívok törekvéseivel. Ezzel ő nem ért egyet. Széchenyi nem azonosult a reakcióval. Az sem áll, hogy Széchenyi akkor örült meg, amikor az igazi forradalom megindult: igazi forradalom volt március is, legfeljebb szubjektíve Széchenyi számára nem.

Andics Erzsébet véleménye szerint Spira munkája igen ellentmondásos. Az összes bíráló megjegyzések a kézirat első száz oldalára, túlnyomóan Széchenyi márciusi beállítására vonatkoznak, ahol Spira szerinte is szépíti, de formálja Széchenyi szerepét. A következő 200 oldalon a szerző már nem „filozófál”, hanem nyomon kíséri, szinte napról-napra, Széchenyi működését. A munka e része rendkívül érdekes és értékes, s megítélése szerint homlokegyenest ellentmond annak a filozófiának, amit az elején kifejt. Az első részt illetően egyetért Barta István bírálatával, hozzátevé, hogy még más kérdésekben is zavarok vannak (pl. Spira a forradalom két válfajáról beszél, úgy tűnik, mintha Széchenyi megsejtette volna a marxizmus mai megállapításait a forradalom különböző formáiról).

Széchenyi rendkívül sokoldalúan ellentmondásos személy. Ezt az ellentmondásosságot Spira nem tudta kellően megmutatni, mert azt csak osztályalapon — és nem pszichikai alapon — lehet megoldani. Persze, az sem megoldás, ha Széchenyit túlságosan közelhozzuk a konzervatívokhoz.

A munka második, mintegy kétharmad része, újra hangsúlyozza, igen értékes. Széchenyi működését ilyen részletesen és alaposan, marxista igénnyel

Spira írta meg először. E rész azért jó, mert a szerző Széchenyit oda helyezte, ahová kell: az osztályharc kellős közepébe. Spira fontolja meg az elhangzott bírálatot, mert kár volna, ha az első kisebb rész mesterkélt, torzító koncepciója miatt a zömében igen értékes munka elveszne. Javasolja végül, hogy a szerző javítson a kézirat helyenként sallangos stílusán is.

Vörös Károly véleménye szerint a kézirat valóban elhomályosítja a Kossuth és Széchenyi közötti különbséget, Széchenyit túlságosan forradalmárrá avatja s nem mutatja meg eléggé osztály-kötöttségeit. Ugyanakkor hangsúlyozta Vörös Károly, hogy Széchenyi magáévá tette az 1848 márciusi vívmányokat s magatartása élesen elütött egy Babarczy vagy Zichy magatartásától. Széchenyinek — véleménye szerint — talán egy korlátozottabb forradalomfogalma volt, mint Kossuthnak. Széchenyi eljut logikusan 1848-ig, de ott meg is áll; szeptemberi összeomlása e megállásnak a következménye. Ez az álláspont talán a forradalom egyfajta „harmadik útjának” nevezhető. A nagybirtokos arisztokrácia akkor zömében nem fogadta el Széchenyi álláspontját sem, ami nem akadályozta meg abban, hogy 30—40 év múlva Széchenyit tűzze lobogójára. Vörös Károly szerint Széchenyit „a tiszta harmadik utasság” képviselőjének lehet tekinteni.

Végül hangsúlyozta, hogy ettől eltekintve, Spira alapjában helyesen mutatja be Széchenyit 1848 márciusában, s ez segíteni fogja őt abban, hogy — a bírálatokat megszívvelve — a március—szeptember közötti időszakban is reális, igaz képet adjon róla.

Sinkovits István megállapította, hogy Spira György munkája nagy forrásanyagon épül, sok új meglátást tartalmaz s benne a pozitívumok túlsúlyban vannak. Abban is igaza van Spirának, hogy Széchenyi nem a veszély elmúltával csatlakozott a forradalomhoz. Barta István megállapítását — azt ti., hogy a forradalom lényegében március 13-án már eldőlt — nem osztja. Ugyanakkor Spira véleményét a forradalom két formájáról s arról, hogy Széchenyi csak a forradalom „véres” útjától félt, nem látja megalapozottnak. Spira vitatható állításai is termékenyítőek; segítenek a kérdések végleges tisztázásához.

Arató Endre, Barta István és Tilkovszky Lóránt felszólalásával vitakozva, annak a véleményének adott kifejezést, hogy a Barta István által korábban készített tézisek Széchenyi 1848 márciusi szerepéről nagyjából hasonló képet adnak, mint Spira munkája (Széchenyi őszintén támogatta Kossuthot, fontos szerepe volt a bécsi engedmények kiharcolásában, miniszterséget vállalt stb.), s eltérnek a Barta által most elmondottaktól. A munka első részét ő is egyoldalúnak tartja. Ugyanakkor a Barta István által itt felvázolt Széchenyi-kép is egyoldalú.

Barta István közbevetette, hogy a kézirat egészéről külön lektori véleményt írt; itteni felszólalása elején hangsúlyozta, hogy ő most Spira koncepciójának, a fonákját, negatív oldalát mutatja meg. Éppen azt akarta bebizonyítani, hogy a Spira által használt forrásokból egy másik, Spirával ellentétes, ugyancsak egyoldalú Széchenyi-kép alakítható ki.

Mérei Gyula nem értett egyet Vörös Károly véleményével; Széchenyi a forradalom minden formáját elutasította. Helytelen belemagyarázás volna az a tétel, hogy Széchenyi a márciusi vívmányokkal a forradalmat fogadta el. Széchenyi nem képviselte a forradalom valamilyen „harmadik útját” sem; útja a forradalom és ellenforradalom között volt. Széchenyi valóban előrelépett március 13-án, de csak a 40-es évekbeli álláspontjához képest; a 40-es évek Kossuthját akkor sem értette meg és érte el.

Andics Erzsébet rámutatott arra, hogy a későbbi konzervatív nagybir- tokos osztály sokmindent elhallgatott Széchenyi életéből, így 1848 márciusában csak egy tisztára konzervatív Széchenyit ismert. Ebbe a hibába mi ne essünk, de forradalmárt se csináljunk Széchenyiből. Spira egy kissé ez utóbbi útra lépett, szépítette, „lakkozta” Széchenyit. Igaza van Bartának, hogy — bár egészen más alapon, mint a konzervatívok — Széchenyi számára is az volt a fontos, hogy parasztforradalomra ne kerüljön sor. De ettől Kossuth is félt.

Ránki György, az intézet tudományos titkára, csatlakozva *Andics Erzsébet*, *Barta István* és *Tilkovszky Lóránt* véleményéhez, annak a nézetének adott hangot, hogy, jelentős pozitívumainak elismerése mellett, szükséges a munka egyes hibáinak éles bírálata. Erre annál inkább szükség van, mert a felszabadulás óta ez az első monográfikus munka Széchenyiről, s az intézetnek felelős- ségteljesen kell eljárnia. A munka érdemeit ő sem vonja kétségbe.

Spira György válaszában hangsúlyozta, hogy a vitán elhangzott minden részlet-észrevételt alaposan meg fog vizsgálni, a koncepcióját érintő kifogá- sokat azonban nem tartotta indokoltaknak. Sok mindenben osztja *Vörös Károly* nézetét Széchenyi közéletre, vagy „harmadik utas” voltára vonat- kozóan. Az ő felfogása abban tér el mind a konzervatív, reakciós, mind egyes marxista történészek álláspontjától, hogy szerinte Széchenyi nem valahol a feleúton állt a reakció és a haladás tábora között, hanem még a forradalom táborában helyezkedett el, habár ennek a szélső jobbszárnyán. Széchenyi nem egy kevés jót és kevés rosszat mutató politikai és emberi figura, hanem nagyon sok pozitív és nagyon sok negatív vonást viselő személyiség, s az ellenté- tes tendenciák harcukat benne magában vívják. Hogy Széchenyi mennyiben volt tudatában annak, hogy ami Magyarországon végbement, azt forradalomnak kell minősíteni — nem tartja olyan lényeges kérdésnek; csak jegyzetben vitatko- zik az eltérő álláspontok képviselőivel. Lényegesnek Széchenyi tetteit tartja. Többen kifogásolták, hogy túl sokat merít a Naplóból, túl sokat pszichologizál. Mások viszont sok mindent hiányoltak a Naplóból, nagyjából olyan utalá- sokat, amelyek — szerinte — a kéziratban benne vannak. A Széchenyi belső, lelki életével való foglalkozás sok új nehézséget, műhely-problémát jelentett. Igaz, a Napló egyoldalú képet ad Széchenyiről; a másik oldalt tetteinek tükrében lehet megismerni. A reakciós, polgári történetírás egyoldalúan a Naplót állította előtérbe. A konzervatív Széchenyi-képpel azonban csak úgy szállhatunk vitába, ha az ő egyoldalúságukkal nem egy másik egyoldalúságot állítunk szembe, ha tehát tudomást veszünk a Széchenyit zaklató kérdésekről.

Tilkovszky Lóránt közbevetette: nem arról van szó, mintha a Naplóra nem kellene támaszkodni. De Spira ezt egyoldalúan, kialakított koncepciójának megfelelően tette.

Spira György fenntartja véleményét, hogy ő a Napló anyagát helyesen, a történeti összefüggések szem előtt tartásával használta. Egyes bírálói viszont ismét csak egyoldalúan a Naplót vették figyelembe. Ami márciusi maga- tartását illeti, nem szabad elfelejteni, hogy Széchenyi — elsősorban az európai forradalmak hatására — választút elé került. Hogy melyik utat választja, nem volt eleve megírva a sors könyvében, s Széchenyi akkor a helyes utat válasz- totta. Ez volt a maximum, amit el tudott fogadni, de ezt elfogadta, magáévá tette, s ezzel igenis meghaladta saját harmincas évekbéli álláspontját. A forra- dalom útján azután nem tudott tovább haladni, de nem lépett az ellenforrada- lom útjára sem, s éppen ez a felemás helyzet magyarázhatja meg egyedül szept-

temberi összeomlását. A tanulmány első fejezete valóban elüt a továbbiaktól, ennek oka azonban az a törés, amely magában Széchenyi pályájában volt megfigyelhető március után.

Molnár Erik, az intézet igazgatója zárószavaiban megállapította, hogy a Tudományos Tanács vitájának az volt a célja, hogy a kézirattal kapcsolatban többé-kevésbé egységes álláspont alakuljon ki. A fő kérdésekben az nagyjából ki is alakult. Valóban: Spira egyes pontokon erősen vitatható képet ad Széchenyi márciusi magatartásáról. A munka első részében a szerző nem érvényesíti következetesen az osztály-szemléletet. Emellett a Tanács egyhangúan elismerte a munka komoly értékét. Végül Molnár Erik annak a reményének adott kifejezést, hogy Spira György a kéziratot a bírálatok alapján még javítani fog, s a munka rövidesen az olvasók kezébe kerül.

(L. M)